

Modernisoitumisen seuraukset ja elämänpolitiikka: Giddensin 1990-luvun tuotanto

RISTO HEISKALA

Johdanto

Anthony Giddens julkaisi 1970-luvulla eräitä laajalle levinneitä teoreettisia tekstejä, joissa oli mukana myös omaperäistä panosta mutta joita kuitenkin käytettiin ennen muuta oppikirjoina (mm. Giddens 1971 ja 1973). 1970-luvun lopulta alkaen ja 1980-luvulla hän kehitti varsinaista omaa lähestymistapaansa yhteiskuntateoreettiseen tematiikkaan yhtäältä rakenteistumisteorian (Giddens 1979 ja 1984) ja toisaalta historiallisen materialismin kriittisen rekonstruktion (Giddens 1981 ja 1985) muodossa. Nämä rinnakkaiset projektit näyttivät olevan muodostamassa suhteellisen kattavaa yhteiskuntateoriaa, josta puuttui vain nykyisiä yhteiskuntia käsittelevä historiallisen materialismin kritiikin kolmas osa ja rakenteistumisteorian osalta teoreettisen perspektiivin läpivienti sisällöllisten empiiristen tutkimusten tasolla. Projektin viimeistelyn sijasta Giddens päätyi kuitenkin uudelleenarvioon, joka avasi hänen tuotannossaan uuden vaiheen.

Giddensin uudelleenarvio sisältyy kirjaan *The Consequences of Modernity* (Giddens 1990). Se on Stanfordin yliopistossa pidetty luentosarja, ja sitä voidaan pitää eräänlaisena tutkimussuunnitelmana, jota hänen 1990-luvun työnsä on noudattanut. *Modernity and Self-Identity* (1991) ja *The Transformation of Intimacy* (1992) täydentävät sitä ennen muuta minuuteen ja intiimifääriin muutokseen liittyvinä

tarkasteluina, *Beyond Left and Right* (1994) tilanneanalyysina ja poliittisena ohjelmana, jonka hän päätyi kirjoittamaan sarjan *A Contemporary Critique of Historical Materialism* (1981 ja 1985) kolmannen osan sijasta (!), ja artikkeli »Elämää jälkitraditionaalisessa yhteiskunnassa» (1995) systemaattisena tradition käsitteen läpikäyntinä.

Kun edeltävän vaiheen iskusana oli ollut »rakenteistuminen» (ks. Giddens 1984), tämä vaihe tiivistyy iskusanoihin »puitteistariisuvat mekanismit», »jälkitraditionaaliset yhteiskunnat» ja »elämänpolitiikka». Ne viittaavat Giddensin yhteiskuntateoreettiseen tilanneanalyysiin ja siihen pohjautuvaan poliittiseen ohjelmaan. Käsittelem seuraavassa ensin tätä analyysia ja ohjelmaa, ja siirryn sen jälkeen arvioimaan niiden muodostamaa kokonaisuutta kriittisesti.

1990-luvun Giddens

Lähtökohdat

Sosiologista modernisoitumisen analyysia on Giddensin mukaan luonnehtinut kolme pääosin klassisesta traditiosta juontuvaa oletusta, joita hän pitää haitallisina ja joille hän etsii vaihtoehtoja perspektiiviä. Nämä ovat ensinnäkin yritys löytää yksi yleinen dynamiikka, joka määrittää modernisoitumisen kehitystä. Marxille kysymys oli kapitalismista, Durkheimille industrialismista ja Weberille rationalisoitumises-

ta. Kiistat siitä, mikä näistä vastauksista on oikea, ovat kuitenkin Giddensin mukaan hedelmättömiä, koska kukin vastauksista on pätevä tiettyyn rajaan saakka muttei mikään sellaiseen ilman kahta muuta. Mielekkäämpää onkin lähteä siitä, että modernisoituminen on institutionaalisesti moniulotteinen prosessi ja muun muassa edellä mainitut traditiot tavoittavat osia siitä.

Toisen ongelman muodostaa taipumus operoida yhteiskunnan käsitteellä siten, että yhteiskunnilla – huolimatta kilpailevien tulkintatraditioiden keskinäisistä eroista – tarkoitetaan »suhteellisen selkeästi rajautuneita järjestelmiä, joilla on oma sisäinen yhtenäisyytensä» (Giddens 1990, 13). Tämä on ongelma, koska ilmaisen mielekäs tarkoite on moderni kansallisvaltio. Koska siitä kuitenkin puhutaan »yhteiskuntana», hämärtyy ensinnäkin modernien ja esimodernien yhteiskuntien ero, ja toiseksi modernien kansallisvaltioiden erityisluonteen analyysi korvautuu epämääräisellä ilmaisulla »yhteiskunta». Lisäongelma syntyy siitä, että puhe yhteiskunnista liittyy usein Parsonsin (1951) järjestelmäteoreettiseen perspektiiviin, jossa sosiologian tehtäväksi tulee »järjestyksen ongelman» tarkastelu. Tällöin huomio järjestelmien kiteytyneisyyden (*boundedness*) analyysissa suuntautuu integraatioon, joka huolehtii siitä, etteivät intressiristiriidat johda tuhoisiin konflikteihin. Giddensin mukaan järjestyksen ongelma on kuitenkin määriteltävä uudelleen kysymyksenä siitä, kuinka sosiaaliset järjestelmät sitovat (*bind*) aikaa ja tilaa. Niinpä hän näkee järjestyksen ongelman »aika-tila-erottautumisen ongelmana eli niiden ehtojen ongelmana, joiden vallitessa aika ja tila organisoituvat yhdistämään läsnäoloa ja poissaoloa» (Giddens 1990, 14). Tämä tarkastelutapa on erotettava muun muassa Parsonsin tarkastelutapaa luonnehtivasta järjestelmien sisäisen kiinteyden analyysistä, joka antaa esimoderneista yhteiskunnista harhaisen ja moderneista rajoittuneen kuvan. Vaikka modernit kansallisvaltiot nimittäin ovat tiettyyn rajaan saakka kiinteytyneitä, ne ovat myös »kietoutuneet siteisiin ja yhteyksiin, jotka leikkaavat valtion sosiopoliittista järjestelmää ja 'kansakunnan' kulttuurista järjestystä» (mt., 14). Toisin sanoen: modernissa maailmassa globalisoituminen ei tapahdu vain kansainvälistymisenä vaan internationaalisuuden ohella

myös transnationaalisten ja subnationaalisten kytkentöjen syntymisenä ja lisääntymisenä (vrt. Allardt 1994).

Kolmas klassisesta traditiosta juontuva yhteiskunta-analyysin rajoitus on tapa ymmärtää sosiologia tietona, joka on sidottu yhteiskunnallisen todellisuuden ennustamiseen ja kontrolliin. Tämä näkemys vähättelee sosiologisen tiedon refleksiivistä luonnetta ja siihen liittyvää »kaksoishermeneutiikkaa». Ajatus kaksoishermeneutiikasta on tuttu jo Giddensin varhaisemmasta tuotannosta (esim. Giddens 1984) ja tarkoittaa sosiologisen tiedon näkemistä yhteiskunnallisen prosessin elimellisenä osana. Tällöin yhteiskuntatieteellinen tieto yhtäältä syntyy parasiittisessa suhteessa analysoimansa kohteen eli yhteiskunnallisen käytännön toimijoiden tapoihin jäsentää todellisuuttaan. Toisaalta yhteiskuntatieteellisissä metakielissä kehitetyt käsitteet »putoavat» rutiininomaisesti takaisin niihin yhteiskunnallisiin käytäntöihin, joita ne on laadittu jäsentämään tiedollisesti (ei tarvitse olla psykoanalyttikko käyttäkseen freudilaista käsitteistöä, sosiologi puhuakseen arvoista, normeista ja rooleista tai poliologi arvioidakseen äänestyskäyttäytymistä). Näin yhteiskunta-analyysi ei ole kohteeseensa nähden ulkoinen tiede, joka tuottaisi transparentin ja puolueettoman kuvan todellisuudesta, vaan yhteiskunnallisiin käytäntöihin sidoksissa oleva ja niihin vaikuttava yritys jäsentää kyseisiä käytäntöjä.

Modernin maailman dynamiikka

Giddens luokittelee modernin maailman dynaamisyyden syyt kolmeen ryhmään. Ne ovat: ajan ja tilan erottaminen toisistaan, puitteistariisuvien mekanismien (*disembedding mechanisms*) kehitys ja tiedon refleksiivinen omaksuminen (Giddens 1990, 53). Käsittelen seuraavassa kutakin näistä vuorollaan.

Mitä ajan ja tilan erottaminen toisistaan voi tarkoittaa? Eikö kyse ole kahdesta abstraktista ja universaalista muodosta, jotka mahdollistavat havainnot ja näin edeltävät niitä loogisesti kuten muun muassa Immanuel Kant (1755) ajatteli? Giddensin mukaan on ja ei. Siinä mielessä on, että modernissa maailmassa tila ja aika ovat eronneet toisistaan ja tulleet abstrakteiksi suureiksi. Tila ja aika eivät kuitenkaan

siinä mielessä ole universaaleja suureita, että tämä abstrahoituminen on tapahtunut vasta ja nimenomaan moderniin maailmaan johtavassa kehityksessä. Kaikissa esimoderneissa kulttuureissa oli tosin kalentereita, mutta väestön valtaosan päivittäisen elämän aikamäärät olivat silti aina ensinnäkin vaihtelevia ja epätarkkoja sekä toiseksi sidoksissa paikkaan liittyviin luonnollisiin ja yhteisöllistilallisiin merkkeihin. Vasta mekaanisen kellon keksiminen ja sen vähittäinen yleistyminen väestön keskuudessa 1700-luvulta alkaen erotti ajan tilasta. Kellon mekaaninen aika mahdollisti sellaisten aikavyöhykkeiden kuin »työpäivä» synnyn. Tästä alkoi ajan tyhjeneminen sosiaalisuudesta, joka täydellisesti vasta kuluvalle vuosisadalle ja ilmenee muun muassa maailmanaikana ja kalentorien globaalina standardointina, jonka vuoksi kaikkialla nyt lähestytään vuotta 2 000 (Giddens 1990, 17–18; nojautuen teoksiin Zerubavel 1981 ja Kern 1983).

Ajan tyhjenemistä sosiaalisuudesta seurasi tilan tyhjeneminen sosiaalisuudesta, jonka myötä abstraktien karttojen geografia ja tämän geografian syntyyn liittyvien etäälle ulottuvien hallintavälineiden (kulkuneuvot, kommunikaatiovälineet) kehitys erotti tilan (*space*) yhteisöllisesti jäsentyneestä paikasta (*place*):

Modernisoitumisen synty erottaa kasvavasti tilan paikasta kehittämällä suhteita »poissaoleviin» toisiin, jotka sijaitsevat etäällä mistä tahansa kasvokkaisuudesta vuorovaikutuksesta. Modernisuuden oloissa (...) se, mikä rakenteistaa tiettyä tilaa (*locale*), ei ole vain se, mikä on läsnä näyttämöllä; tietyn tilan (*locale*) nähtävissä oleva muoto kätkee etäännyneet suhteet, jotka määrittävät sen luonnetta (Giddens 1990, 18–19).

Ajan ja tilan eroaminen toisistaan tekee niistä molemmista abstrakteja suureita mutta ei estä kytkemästä näitä abstraktioita uudelleen yhteen. Päinvastoin, juuri sellaiset abstraktit tila-aikakytkennät kuin esimerkiksi junien aikataulut muodostavat yhden tehokkaimmista modernin maailman koordinaatiovälineistä. Näin tilan ja ajan erottuminen on ehto organisaatioiden rationalisoitumiselle. Samalla se on myös puitteistariisuvien mekanismien (*disembedding mechanisms*) kehityksen edellytys.

Puitteistariisuvilla mekanismeilla Giddens tarkoittaa »sosiaalisten suhteiden irtautumista

paikallisista vuorovaikutuskonteksteista ja niiden uudelleenrakenteistumista yli aika-tilan määräämättömien jänneväliden» (mt., 21). Abstraktin ajan ja tilan synty on itsessään osa puitteistariisutumisen mekanismia mutta myös sen edelleen kehittymisen ehto. Giddens jakaa ilmiön karkeasti kahteen luokkaan, joista ensimmäisen muodostavat symboliset merkit (*symbolic tokens*). Ne ovat »vuorovaikutuksen (*interchange*) medioita, joita voidaan 'kierrättää' kiinnittämättä huomiota niiden yksilöiden tai ryhmien erityislaatuun, jotka kulloinkin käsittelevät niitä» (mt., 22). Symbolisia merkkejä on monenlaisia, esimerkiksi poliittisen legitiimisyuden mittarit ja standardoidut kouluarvosanat, mutta selkeimmän esimerkin niistä muodostaa raha, jota Giddens analysoikin lyhyesti (mt., 22–27) tavalla, johon ei tässä ole mahdollista paneutua.

Puitteistariisuvien mekanismien toisen puolen muodostavat asiantuntijajärjestelmät (*expert systems*). Ne perustuvat teknisen koulutuksen ja ammatillisen asiantuntemuksen varaan ja tuottavat paikallisista konteksteista irronnutta abstraktia tietoa ja tämän tiedon sovelluksia. Elämämme modernissa maailmassa on kauttaaltaan näiden puitteistariisuttujen abstraktien tietojärjestelmien vaikutusten läpikäymä. Niiden kompleksisuuden vuoksi emme kuitenkaan kykene yleensä arvioimaan niiden toimintaa asiantuntijajärjestelmän itsensä asettamien ammatillisten pätevyysvaatimusten tasolla. Tämä voi tosin olla jokaiselle meistä mahdollista yhden tai jopa useamman asiantuntijajärjestelmän osalta, mutta kukaan ei pysty kompetentisti arvioimaan *kaikkia* asiantuntijajärjestelmiä, joista hänen elämäntilansa riippuvat. Tämän vuoksi – kuten muun muassa lentomatkatustajat hyvin tietävät – luottamuksemme asiantuntijajärjestelmiin ei perustu kompetenttiin arvioon käytössä olevan asiantuntijatiedon laadusta vaan luottamukseen siihen, että se *on* asiantuntijatietoa.

Luottamuksen (*trust*) teema nouseekin keskeiseksi Giddensin puitteistariisuvien mekanismien analyysissa. Sekä symboliset merkit että asiantuntijajärjestelmät nojautuvat toiminnassaan luottamukseen. Luottamus tulee tärkeäksi ympäristössä, jossa esiintyy riskejä. Giddensille luottamus on kuitenkin siinä mielessä perustava teema, ettei se liity vain strategiaan ar-

vioihin riskiympäristössä vaan muodostaa samalla jokaisen yksilön identiteetin ytimen. Niinpä luottamuksen vastakohta ei ole yksinkertaisesti epäluottamus vaan ahdistus tai kauhu (*»angst or dread»*, mt., 100). Tässä suhteessa Giddens sitoo tarkastelunsa – jatkaen aikaisemman tuotantonsa linjaa (ks. Giddens 1984) – Erik H. Eriksonin (1965) psykologiaan. Siinä (perus)luottamus on osa primaarisosialisaa-tion myötä kehittyvää egoidentiteettiä. Tällöin ihminen, jolta täydellisesti puuttuu luottamus, on käytännön elämässä mahdoton teoreettinen ääritapaus, ja ihminen, jonka kyky luottamukseen on heikko, on psykologisesti patologinen tapaus. Luottamuksen muodot ja kohteet kuitenkin voivat vaihdella historiallisesti ja paikallisesti. Giddensille modernin maailman erityispiirre on, että suuren osan luottamusta on – ei-patologisten yksilöiden tapauksessa – kana-voiduttava konkreettisten ja paikallisten suhteiden sijasta ja ohella symbolisten merkkien ja asiantuntijajärjestelmien muodostamiin paikallisista konteksteista riisuttuihin mekanismeihin.

Ajan ja tilan eriytymisen sekä symbolisten merkkien ja asiantuntijajärjestelmien kehittymisen lisäksi Giddens mainitsee kolmantena modernin maailman dynaamisuuden syynä *tiedon reflektiivisen omaksumisen*. Se on siinä mieles-

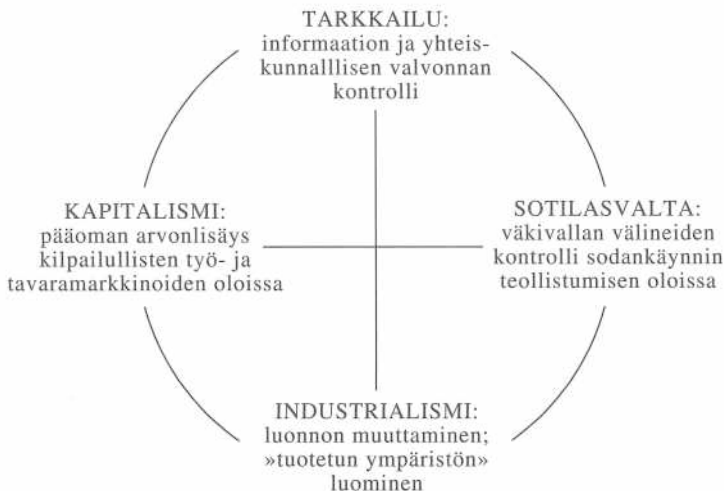
sä kahden edellisen seurausta, että niiden tuot-tama abstrahoitunut ja globalisoitunut maailma edellyttää kaikilta menestykseen pyrkiviltä toi-mijaryhmiltä toiminnan ja sen ympäristön reflektiivistä tarkastelua.

Modernisoitumisen institutionaaliset ulottuvuudet

Esitettyään näin analyysinsä modernisoitumi-sesta puitteistariisuutumisen prosessina, jossa paikallisista konteksteista irronneet abstraktit mediat ja järjestelmät alkavat järjestää uudelleen paikallisia konteksteja ja elämää niissä, Giddens pyrkii konkretisoimaan analyysiaan esittämällä neljä institutionaalista ulottuvutta, joilla modernisoitumista voidaan tarkastella (ks. kuvio 1 ja Giddens 1990, 55–63). Modernin maailman globalisoituminen puolestaan voidaan esittää näillä ulottuvuuksilla seuraavas-ti (mt., 63–78):

- KAPITALISMI: kapitalistinen maailmantalous
- INDUSTRIALISMI: kansainvälinen työnjako
- TARKKAILU: kansallisvaltiojärjestelmä
- SOTILASVALTA: maailman sotilaallinen järjestelmä

Kuvio 1. Modernisoitumisen institutionaaliset ulottuvuudet (Giddens 1990, 59).

Tämän analyysin pohjalta Giddens listaa ne suuren mittaluokan riskit, joihin moderni maailma uhkaa ajautua ja joihin tulisi kehittää poliittiset ratkaisut (mt., 171):

- KAPITALISMI: taloudellisten kasvumeکانismien romahdus
- INDUSTRIALISMI: ekologinen rappeutuminen tai katastrofi
- TARKKAILU: totalitaarisen vallan kasvu
- SOTILASVALTA: ydinsota tai laajamittainen sodankäynti

Tämä institutionaalinen analyysi muodostaa asetelman, jossa Giddens esittää arvionsa modernin maailman ongelmien ratkaisumalleista ja osin jopa ratkaisujen toteuttajista. En kuitenkaan paneudu näihin elämänpolitiikkaan liittyviin seikkoihin vielä tässä, vaan siirryn ennen sitä tarkastelemaan tradition käsitteen analyysia, jonka Giddens on kehittänyt vasta *Consequences*-kirjan ilmestymisen jälkeen. Näin on syytä menetellä, koska tradition analyysilla on olennaista vaikutusta tapaan, jolla Giddens nykyisin hahmottaa elämänpoliittista ohjelmaa.

Jälkitraditionaaliset yhteiskunnat

Ajatus luottamuksesta, sen liittymisestä traditioihin ja tämän asetelman problematisoitumisesta puitteistariisuvien mekanismien toiminnan vuoksi oli läsnä jo Giddensin *Consequences*-kirjassa. Siinä tradition teema kuitenkin muodosti vain tarkastelun sivujuonteen. Myöhemmin tämä sivujuonne on kuitenkin siirtynyt Giddensin analyysin keskiöön.

Artikkelissa »Elämää jälkitraditionaalisisessa yhteiskunnassa» Giddens määrittelee traditiot toistomalleiksi. Käydäkseen traditiosta toistomallin on täytettävä viisi ehtoa. Traditioilla nimittäin tarkoitetaan (1) kollektiivisen muistin muotoja, joihin (2) liittyy rituaaleja. Ne (3) oikeuttavat totuuden kaavaan sidotuilla tavoilla, joiden (4) ylläpidosta huolehtivat vartijat (so. papit, poppamiehet, päälliköt jne.). Lisäksi traditiot (5) poikkeavat pelkistä tavoista siinä, että niillä on moraalisesti ja emotionaalisesti sitovaa voimaa (Giddens 1995, 92). Tämä tradition käsite mahdollistaa esimodernien tai traditionaalisten yhteiskuntien ominaispiirteiden jäsentämisen olettamatta niitä sisäisesti harmonisiksi tai keskenään sisällöllisesti samankaltaisiksi.

Niitä yhdistää toisiinsa vain se, että ne kaikki reagoivat järjestyksen, konfliktin ja kaaoksen ongelmiin edellä esitetyn viisisosaisen kaavan mukaisesti.

Modernisoitumisen myötä syntyvä katkos merkitsee pyrkimystä luoda tilaa toiminnalle emansipoitumalla tradition vallasta. Niinpä moderni maailma kaikkialla pyrkii korvaamaan vanhat traditiot sellaisilla uusilla ja moderneilla traditioilla kuin kansakunta, tiede, valistus, luokkakulttuuri ja modernin ydinperheen työnjakoon sidotut sukupuoliroolit. Se suorittaa kuitenkin tämän korvaamisen tavalla, joka itsessään edelleen noudattaa traditionaalista yhteiskuntia luonnehtivaa kulttuurista logiikkaa. Vartijoina vain tällä kertaa toimivat asiantuntijat. Tätä juuri tarkoittaa valistus kulttuurisena liikkeenä.

Modernin ensimmäistä vaihetta voidaan sen kulttuurisen logiikan vuoksi kutsua traditionaaliseksi moderniksi. Modernin maailman dynamiikkaan liittyvät puitteistariisuvat mekanismit kuitenkin kehittävät modernia traditioita kohtaan tunnettua epäluuloa yhä pidemmälle rapauttaen myös modernin maailman omia traditioita. Samaan aikaan kuljetus- ja kommunikatiivälineiden kehitys johtaa siihen, että mitä erilaisimmat traditiot joutuvat elämään rinnan. Näin traditiot oikeastaan lakkaavat toimimasta traditioina, koska ne joutuvat tilaan, jossa kunkin niistä on perusteltava itsensä diskursiivisesti yleisölle, joka arvioi niitä reflektiivisesti. Juuri tämä jälkitraditionaalinen tila, jota luonnehtii valinnan mahdollisuus ja valinnan pakko, vallitsee yhteiskunnissamme ja selittää muun muassa ne ilmiöt, joihin on ollut tapana viitata termillä »postmoderni tila» (Lyotard 1985).

Giddensin mukaan adekvaatti reaktio jälkitraditionaalisen yhteiskunnan syntyymiseen on traditioiden diskursiivinen arviointi ja perustelu. Yksilötasolla tämä merkitsee vapausasteiden kasvua, jonka patologisena kääntöpuolena on lisääntynyt riski luonteeltaan anomisiin toistomalleihin (esimerkiksi syömishäiriöt). Poliittisella tasolla tavoitteeksi asettuu dialoginen demokratia kaikenlaisissa päätöksentekojärjestelmissä. Tavoite muistuttaa Habermasin (1981) käsitystä herruudettomasta kommunikaatiosta, mutta dialoginen demokratia eroaa ideaalisesta puhetilanteesta kahdessa suhteessa. Ensinnä-

kään Giddens ei pyri johtamaan dialogisuuden tavoitetta antropologisesti kielenkäytön luonteesta vaan perustelee sitä pikemminkin modernisoitumisen myötä kasvavalla reflektiivisyydellä. Toiseksi dialoginen demokratia ei ole välttämättä orientoitunut kohti konsensuksen saavuttamista, koska poliittisissa kysymyksissä se tuskin onnistuu, vaan tähdentää konsensuksen sijasta suvaitsevaisuutta ja kykyä kuunnella myös toista osapuolta (Giddens 1994, 115). Näin Giddensin rakennelma ei väitä välttäväänsä Lyotardin riidaksi kutsumia tilanteita, joissa tehdään valintoja, jotka sulkevat mahdollisuuden toteuttaa jonkin kiistan osapuolen tärkeinä pitämiä projekteja (Lyotard 1988). Se ei myöskään väitä olevansa poliittisten kiistojen yläpuolella oleva (antropologisesti perusteltavissa oleva) jäsenyys vaan myöntää olevansa »yksi ääni kulttuurista käytävässä keskustelussa». Näissä molemmissa suhteissa se muistuttaa Richard Rortyn tapaa hyväksyä Habermasin kannanotot mutta hylätä niiden perustelut (Rorty 1989).

Jos dialogisuus ja diskursiivisuus ovat Giddensille adekvaatti tapa suhtautua jälkitraditionaaliseen tilaan, niin fundamentalismi puolestaan on epäadekvaatti. Fundamentalismi ei hänelle viittaa vain uskonnollisen opin kirjaimelliseen tulkintaan vaan mihin tahansa yhteyteen, jossa »traditiota puolustetaan traditionaalisen tavalla» (Giddens 1994, 84). Niinpä voi olla olemassa myös sukupuolifundamentalismia, vihreää fundamentalismia (joka ei edes tiedä, että se luonnon käsitteeseen vedoten itse asiassa puolustaa tiettyä kulttuurista traditiota), nationalistista fundamentalismia ja niin edelleen. Fundamentalismin ongelmallisuus jälkitraditionaalisisessa yhteiskunnassa liittyy ensinnäkin sen tehottomuuteen. Fundamentalismi ei argumentoi vaan toistelee opinkappaleita ja siksi se vakuuttaa lähinnä niitä, jotka jo ovat uskovia.

Opinkappaleiden toistelu ei vielä tee fundamentalismista huolestuttavaa ilmiötä vaan ainoastaan tylsää. Vaaralliseksi fundamentalismi kuitenkin muuttuu maailmassa, jossa eri traditioiden edustajat joutuvat elämään rinnan toistensa kanssa. Arvokonfliktia voidaan nimittäin käsitellä neljällä eri tavalla. Ensinnäkin voidaan pyrkiä maantieteelliseen reviirien rajaamiseen (valtioiden rajat, kulttuuripiirien rajat). Toiseksi

voidaan päätyä siihen, että joku tai jotkut poistuvat (avioero, siirtolaisuus). Kolmas mahdollisuus on dialogi ja neljäs väkivalta. Globalisoituvassa maailmassa törmätään yhä useammin tilanteisiin, joissa kaksi ensimmäistä vaihtoehtoa eivät ole mahdollisia. Silloin jäljelle jäävät joko dialoginen malli, jota Giddens suosittaa, tai fundamentalismi, joka loppuun saakka vietyä johtaa aina Bosnian kaltaisiin väkivallanpurkauksiin (Giddens 1994, 19).

Elämänpolitiikka

Consequences-kirja asetti aiemmin kuvatun neljän institutionaalisen ulottuvuuden asetelmassa seuraavat poliittiset tavoitteet:

- KAPITALISMI: yhteisöllistetty taloudellinen organisaatio ja niukkuudesta vapautunut järjestelmä
- INDUSTRIALISMI: planetaarisen huolenpidon järjestelmä ja teknologian humanisointi
- TARKKAILU: koordinoitu globaali järjestys ja monitasoinen demokraattinen osallistuminen
- SOTILASVALTA: sodan ylittäminen ja aseistariisunta

Näitä tehtäviä vastasi neljä politiikan lohkoa ja neljä sosiaalista liikettä:

- KAPITALISMI: paikallisen politisointi/työväenliikkeet
- INDUSTRIALISMI: emansipatorinen politiikka (tasa-arvon politiikka)/ympäristöliikkeet (vastakulttuuri)
- TARKKAILU: elämänpolitiikka (itseaktualisaation politiikka)/puhevapaus- ja demokraattiliikkeet
- SOTILASVALTA: globaalin politisointi/rauhanliikkeet

Kirjassaan *Beyond Left and Right* Giddens asettaa tehtävät toisin. Ongelmat ovat tosin pysyneet jotakuinkin samoina, mutta niiden institutionaalinen tematisointi on muuttunut kulttuuriseksi, ja samalla elämänpolitiikka on muuttunut yhdestä politiikan neljästä lohokosta koko nelitahoisen ongelmayhteyden tarkastelun lähikohdaksi. Nyt ongelmat ja niiden syyt (suluisa) näyttävät seuraavilta:

- köyhyys (kapitalismi/produktivismi)
- ympäristö (industrialistinen orientaatio)

- demokratia (traditionaalinen autoritarismi)
- väkivalta (dialogisuuden puute)

Ratkaisun avaimia Giddens etsii elämänpolitiikasta. Se on elämäntyölin politiikkaa erotuksena traditionaalista modernia luonnehtineesta emansipatorisesta politiikasta, jonka tavoitteena oli vapautua (aikaisempien) traditioiden mielivallasta ja luoda näin tilaa toiminnan autonomialle. Elämänpolitiikka sen sijaan ei ole elinmahdollisuuksien vaan elämäntyölin politiikkaa, joka liittyy »kiistoihin ja taisteluihin siitä kuinka meidän (yksilöinä ja ihmiskuntana) olisi eletävä maailmassa, jossa se, minkä joko luonto tai traditiot ennen määrittivät, on tullut inhimillisten päätösten alaiseksi» (Giddens 1994, 14–15). Se ei pyri vapautumaan kaikesta traditioista vaan arvioimaan traditioita reflektiivisesti luodakseen käsityksen siitä, mikä on hyveellistä, moraalista ja tyylikästä elämää. Politiikkana se pyrkii lisäksi edistämään mahdollisuuksia tämän käsityksen mukaiseen elämään.

Näin kuvattuna elämänpolitiikka nostaa esiin ikivanhan teeman hyvästä elämästä ja onnen mahdollisuuksista. Löydämme tämän teeman parissa askartelevia filosofejia miltä tahansa vuosisadalta aina antiikista nykypäivään. Uutta elämänpolitiikassa on kuitenkin se, että siihen liittyvät arviot tehdään ja poliittiset kamppailut käydään jälkitraditionaalissa yhteiskunnassa, jossa eri vastausten olisi löydettävä tapa elää rinnan. Tämä elämänpolitiikan ajatuksen kaksitahoisuus näkyy siinä, että Giddens yhtäältä jakaa filosofisen konservatismiin kommunitaristisen kritiikin traditionaalista modernia kohtaan ja ajattelee, että jälkitraditionaalissa yhteiskunnassa myös emansipatorista politiikkaa on tarkasteltava elämänpolitiikan perspektiivistä eikä päinvastoin (Giddens 1994, 160). Toisaalta hän ei kuitenkaan tyydy esimerkiksi MacIntyren (1981) tapaan esittämään ohjelmaa toisistaan erillisten hyveen saarekkeiden perustamisesta vaan etsii vastausta dialogisesta demokratiasta, joka sallisi erilaisten elämänpoliittisten suuntausten työskennellä yhteistyössä.

Elämänpoliittinen käänne venyttää *Consequences*-kirjan institutionaaliset ulottuvuudet globaalin ja lokaalin jatkumoiksi. Niinpä esimerkiksi väkivallan ongelman osalta ollaan toi-

saalta edelleen tekemisissä koko maailman sotilasjärjestelmän ja aseistariisunnan ongelmien kanssa, mutta jatkumon toiseen ääripäähän sijoittuu esimerkiksi perheväkivalta ja väliin jää useita yleisyystasoja, joista kaikilla väkivallan ongelma tematisoituu dialogisuuden puuttumisena. Vastaavasti kapitalismin ongelma näyttää nyt traditioiden sisäisestä kontrollista irronneen produktivismin ongelmana. Tässä katsannossa siinä on kysymys patologisesta toistomallista, jonka vuoksi tuotanto tuottaa rikkauden lisäksi, ohella ja jopa sijasta reaalista köyhyyttä yhtäällä ja elämän kaventumista toisaalla.

Yksi pohjoismaisittain ajankohtainen elämänpoliittiseen käänteeseen liittyvä piirre on valtiorippuvuuden kritiikki. Giddens ei toki etsi marxilaisittain valtion lakkauttamista eikä uusioikeiston tavoin yvartijavaltiota mutta suuntaa silti elämänpoliittisista lähtökohdista kritiikkiä myös kohti vasemmiston tapaa puolustaa sosiaalivaltiota sen kaikissa muodoissa. Sen sijaan hän myöntää eräät valtion aiheuttaman sosiaalivaltiorippuvuuden kritiikit päteviksi ja vieläpä laajentaa kritiikin alaa itse koskemaan esimerkiksi 65 vuoden eläkeikää (eläkeläiset sosiaalivaltiorippuvien suurimpana ryhmänä, jolta on viety aktiivisen väestön oikeudet). Tilalle hän tarjoaa periaatetta, jonka mukaan sosiaalivaltiorippuvuuksia pyrittäisiin purkamaan siihen suuntaan, että ihmiset voisivat ottaa elämänsä omiin käsiinsä. Kritiikki on lähellä USA:n uusioikeiston ja Englannin thacheristien puheenvuoroja, mutta elämänpoliittisen taustaymmärryksen on määrä pitää se erillään näistä.

Kommenteja ja kritiikkiä

Analyyysin perusteet

Giddensin esitys järjestyksen ongelman tarkastelusta lähtien liikkeelle tavasta, jolla järjestelmät sitovat tilaa ja aikaa, on kiinnostava ja hedelmällinen tuodessaan näkyviin sen kasvokkaiden vuorovaikutustilanteiden aseman muutoksen, joka liittyy modernien kommunikaatio- ja liikennevälineiden kehitykseen. Silti voidaan huomauttaa, että hänen tapansa asettaa se vaihtoehdoksi järjestelmäteoreettiselle perspektiiville on sporadinen ja sen yhteydessä esitetty kri-

tiikki osuu vain järjestelmäteorian kaikkein karkeimpiin versioihin (vaihtoehtoista ks. esim. Heiskala 1994 ja Kangas 1995).

Edelleen voidaan huomauttaa, että Giddens ei johda modernisoitumisen dynamiikan ja elämänpolitiikan lohkojen analyysin perustana olevaa institutionaalisten ulottuvuuksien nelijakoa mistään. Sen sitominen sosiaalisiin liikkeisiin ja poliittisiin ongelmiin tekee tosin mahdolliseksi pitää sitä eräänlaisena suuren mittaluokan empiirisenä yleistyksenä ja sellaisena se tarjoaakin suhteellisen hyvin toimivan kartan moderneista ongelmista. Kartassa ei kuitenkaan itsessään ole mitään yllättävää (Croteau 1996, 48), eikä Giddens itse edes määritä eksplisiitisti sen statusta. Kartan abstraktisuuden vuoksi on myös epäselvää, voidaanko sitä todella käyttää hyväksi substantiaalisessa tutkimuksessa (esim. Wacquant 1992).

Jälkitraditionaaliset yhteiskunnat

Olen toisaalla pyrkinyt osoittamaan, että Giddensin tradition käsitteen analyysi ja ajatus jälkitraditionaaliseen yhteiskunnasta on tärkeä kontribuutio »postmodernisuuden» ja »riskiyhteiskunnan» nimikkeiden alla käytyyn keskusteluun ja sen tuloksena syntyneeseen »kaksivaiheiseen modernisoitumisteoriaan» (Heiskala 1995). Toistamatta näiden näkökohtien perusteluja tässä voidaan panna merkille, että syntyvä perspektiivi ei yksilolotteista traditionaalisia yhteiskuntia, mahdollistaa olennaisten jatkuvuuksien havaitsemisen traditionaalisten ja modernien yhteiskuntien välillä ja sallii paikantaa tärkeän katkoksen tai siirtymätendenssin modernisoitumisprosessien sisällä. Voidaan kuitenkin huomauttaa, että vaikka tradition käsite tarjoaa esimerkiksi Beckin (1986) kulttuurikonseptioon nähden huomattavasti kattavamman käsityksen ihmisten merkityksellisestä toiminnasta, se edelleen on kulttuurin tematisointina rajoittunut. Tämä rajoittuneisuus ilmenee tradition määritelmän viidennessä kohdassa, jossa edellytetään, että traditiolla on moraalisesti ja emotionaalisesti sitovaa voimaa.

On epäilemättä selvää, että moraalisesti ja emotionaalisesti sitovan voiman luonnehtimat merkityskytkenät ovat keskeinen osa inhimillistä kulttuuria. Muun muassa Weber (1978, 24–26) analysoi niitä arvorationaalisen ja affek-

tuaalisen toiminnan tyyppinä. Ne eivät kuitenkaan sellaisenaan tyhjennä koko kulttuurin käsitettä. Weberillä oli mainittujen toiminnan tyyppien rinnalla kaksi muuta tyyppiä: päämäärät rationaalinen ja traditionaalinen toiminta. Näistä ensimmäisellä hän tarkoitti tulosten saavuttamiseen orientoitunutta ja jälkimmäisellä pelkkien tapojen mukaan orientoitunutta toimintaa. Molemmat puuttuvat Giddensin analyysistä, tai tarkemmin sanoen hän edellyttää niiden olemassaolon mutta ei esitä tapaa, jolla niitä voitaisiin analysoida. Tämä on tärkeää kahdesta syystä. Ensinnäkin nykyteoria tuntee ainakin pragmatistisia (ks. Kilpinen 1994) ja uusstrukturalistisia (ks. Heiskala 1993) teoreettisia virtauksia, joilla on käytössään välineistöä analysoida merkityksen tulkintatapoja ja merkitysartikulaatioita muissakin kuin Giddensin tradition piiriin lukemissa tapauksissa. Toiseksi – ja tässä on asian ydin – tällaista analyysia olisi tarpeen tehdä, jotta saataisiin kattava kuva Giddensin aika-tila-eriytymisenä kuvaaman modernisoitumisen seurauksista (ks. Heiskala 1993). Väite on toisin ilmaisten se, että huomattavien modernisoitumisteorian muotoiluun liittyvien etujensa ohella tradition käsitteen avulla tehty analyysi globalisoituvasta maailmasta ja sen puitteistariisuvista mekanismeista jää kapeaksi tavalla, joka on ollut hyvin tyypillinen sosiologiselle teorianmuodostukselle: pyhää ja arvostettua koskevat teemat ottavat koko kulttuurin paikan. Tämän painotuksen kääntopuolena on aina olemassa riski päätyä analysoimaan instituutioita jonain ei-kulttuurisena.

Elämänpolitiikka

Elämänpolitiikka on Giddensin ohjelman eniten lukijoiden toiveita virittänyt ja lähemmässä tarkastelussa heikoimmaksi osoittautunut kohta. Vaikka nimittäin hyväksyisimme sen, että kysymys on, kuten Giddens itse sanoo, »kriittisestä teoriasta vailla takuita» ja näin poliittisista kannanotoista, joita ei tarvitse eikä voi varsinaisesti johtaa mistään, olisi kohtuullista saada vastaus edes ohjelman realismisuutta koskeviin kysymyksiin.

Asetelmallisesti Giddens tarkoittaa elämänpolitiikalla sitä, että ihmisten tahto (vähintään hänen oma tahtonsa) asetetaan vastakkain yhtäältä weberiläisiksi rautakoteloiksi luutuneita

yhteiskunnallisia järjestelmiä (kapitalismi, valtiobyrokraatit, sotilasjärjestelmä) ja toisaalta toista tahtovien ihmisten tahtojen kanssa (fundamentalismit). Tämän tahdonaktin tuloksena hän olettaa maailman muuttuvan paremmaksi ja olettaa sen vielä tapahtuvan kaikkien osapuolten diskursiivisen dialogin muodossa, joka välttää sortumisen fundamentalismeihin ja niistä juontuvaan väkivaltaan.

Vähin mitä ammattimaisen yhteiskuntatieteilijän on tästä sanottava on, että juuri tuontyyppisten naiivien konseptioiden kritiikki on yksi yhteiskuntatieteen päätehtävistä. Kyse on profetan eikä yhteiskunta-analyytikon puhetavasta! Samalla on tietysti niin, että profetat ja laajemmin karismaattinen legitimaatio («kirjoitettu on, mutta minä sanon teille ...») eivät suinkaan ole olleet vähäinen maailmanhistoriaa suuntaava voima kuten viimeistään Weber osoitti, mutta on huomattavan radikaali ja lisäksi kapea tulkinta yhteiskuntatutkimuksen ja sen kohteen välisestä »kaksoishermeneutiikasta» ajatella, että tutkijan on sen myötä tultava profetaksi.

Hieman kohteliaamman keskustelun tasolla pysytellen kritiikki voidaan muotoilla kysymyksiksi muutoksen kantajaryhmistä ja fundamentalismia torjuvista mekanismeista. *Consequences*-teoksessa Giddens vielä turvasi sosiisiin liikkeisiin tavalla, joka ei näyttänyt täysin vakuuttavalta mutta ei myöskään täysin tuulesta temmatulta. Sen jälkeen hän ei juuri ole osoittanut kiinnostusta analysoida muutoksen kantajan ongelmaa. Fundamentalismien analyysi on samalla tavalla keskeneräinen. Giddensin esitykseen sisältyy kyllä yleisellä tasolla ajatus siirtymisestä sellaiseen yhteiskunnalliseen tilaan, jossa traditioiden rinnakkainolo ikään kuin automaattisesti tuottaa reflektiivisyyden, suvaitsevaisuuden ja diskursiivisuuden lisääntymistä. Tämä hämmäntävällä tavalla Parsonsin (esim. 1964, Ixii–Ixi) ajatusta moderneja yhteiskuntia luonnehtivasta »arvogeneralisatiosta» muistuttava ajatus esiintyy Giddensillä kuitenkin rinnan sen realistisen havainnon kanssa, että traditioita myös jälkitraditionaalisessa tilassa »puolustetaan traditionaalisella tavalla» so. fundamentalistisesti. Olisi tärkeää, että tutkimusta voitaisiin tältä yleiseltä tasolta siirtää edes piirun verran konkreettisemmalle tasolle, jolla voitaisiin antaa edes joitain ehtoja sille, milloin ja mihin subjekteihin jälkitra-

ditionaalisen yhteiskunnan voi olettaa vaikuttavan edellisellä ja milloin ja mihin subjekteihin jälkimmäisellä tavalla. Giddensiltä näitä vastauksia ei kuitenkaan löydy.

Lopuksi

Yleisarviona Giddensin 1990-luvun tuotannosta voi edellä sanotun pohjalta todeta, että kysymys on laajuudessaan megalomanisesta ja poliittisuudessaan kiistanalaisesta käsitteistöstä, joka lisäksi jää useilta osin niin abstraktiksi ja viitteellisesti kehitellyksi, ettei ole selvää, voidaan ko sitä lainkaan käyttää hyväksi tutkimuksessa. Tässä suhteessa on sanottava, että vaikka 1980-luvun Giddens ei hankkään ollut vapaa edellä mainituista pulmista (ks. esim. Ilmonen 1994), oli hänen kehittämänsä käsitteistö silti huomattavasti vähemmän ongelmallinen yhteiskuntateoreettinen lähestymistapa kuin 1990-luvun Giddensin. Ennustankin, että mikäli Giddens ylipäättään tullaan tulevaisuudessa lukemaan yhtenä meidän aikamme tärkeistä teoreetikoista niin silloin tarkoitetaan nimenomaan 1980-luvun eikä 1990-luvun Giddensia.

Tämä väite edellyttää seurakseen kaksi 1990-luvun Giddensia puolustavaa huomautusta, jotka perustelevat muun muassa tämän artikkelin kirjoittamisen. Ensinnäkin on todettava, että 1990-luvun Giddensillä on eräitä tärkeitä tutkimusohjelmallisia linjauksia. Tällaisia ovat ainakin huomion kiinnittäminen modernisoitumiseen aika-tila-eriytymisenä ja puiteistariisuvien mekanismien kehityksenä sekä tradition käsitteeseen liittyvät kehitykset. Toiseksi Giddens piirtää suuren kartan modernin maailman ongelmista ja etsii dialogiseen demokratiaan ja elämänpolitiikkaan liittyvissä pohdinnoissaan myös tietä kohti ongelmien ratkaisua. Edellä olen moneen otteeseen ilmaissut tyytymättömyyttä suhteessa siihen tapaan, jolla hän tämän tekee. Silti on tärkeää, että joku tekee sen, koska ongelmat eivät mene pois sillä, että niistä ei puhuta. Tässä mielessä Giddensin kirjoituksia voidaan pitää uutena pelinavauksena, joka kutsuu muita tutkijoita ja kansalaisia liittymään keskusteluun ja asettamaan hänen käsittelemänsä ongelmat uudelleen tavalla, joka on analyttisesti tyydyttävämpi ja tutkimuksellisesti hedelmällisempi kuin Giddensin oma tapa. Tällaisena avauksena Giddensin työtä voidaan puut-

teistaan huolimatta pitää tärkeänä osana prosessia, jossa nämä uudet käsitteistöt syntyvät.

LÄHTEET

- Allardt, Erik (1994): Makrosociala förändringar och politik i dagens Europa. *Sosiologia* 31:1, s. 1–10.
- Beck, Ulrich (1986): *Risikogesellschaft: Auf dem Weg in eine andere Moderne*. Suhrkamp, Frankfurt am Main.
- Croteau, David (1996): The Future of Radical Politics. *Contemporary Sociology* 25:1, s. 47–49.
- Erikson, Erik H. (1965): *Childhood and Society*. Penguin, Harmondsworth.
- Giddens, Anthony (1971): *Capitalism and Modern Social Theory: An Analysis of the Writings of Marx, Durkheim and Max Weber*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Giddens, Anthony (1973): *The Class Structure of the Advanced Societies*. Hutchinson, London.
- Giddens, Anthony (1979): *Central Problems in Social Theory: Action, Structure and Contradiction in Social Analysis*. MacMillan, London.
- Giddens, Anthony (1981): *A Contemporary Critique of Historical Materialism. Vol. 1: Power, Property and the State*. MacMillan, London.
- Giddens, Anthony (1984): *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. Polity Press, Cambridge.
- Giddens, Anthony (1985): *A Contemporary Critique of Historical Materialism. Vol. 2: Nation-State and Violence*. Polity Press, Cambridge.
- Giddens, Anthony (1990): *The Consequences of Modernity*. Stanford University Press, Stanford.
- Giddens, Anthony (1991): *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Polity Press, Cambridge.
- Giddens, Anthony (1992): *The Transformation of Intimacy: Sexuality, Love and Eroticism in Modern Societies*. Polity Press, Cambridge.
- Giddens, Anthony (1994): *Beyond Left and Right: The Future of Radical Politics*. Polity Press, Cambridge.
- Giddens, Anthony (1995): Elämää jälkitraditionaalisesa yhteiskunnassa. Teoksessa Ulrich Beck, Anthony Giddens ja Scott Lash, *Nykyajan jäljillä: Reflekstiivinen modernisaatio*. Suom. Leevi Lehto. Vastapaino, Tampere. s. 83–152.
- Habermas, Jürgen (1981): *Theorie des kommunikativen Handelns*. Suhrkamp, Frankfurt am Main.
- Heiskala, Risto (1993): Modernisuus ja intersemioottinen tila. Teoksessa Tuomas Seppä, Tapani Hieta-niemi, Heikki Mikkeli ja Juha Sihvola (toim.), *Historian alku: Historianfilosofia, aatehistoria, maailmahistoria*. Tutkijaliitto, Helsinki. s. 39–63.
- Heiskala, Risto (1994): Talcott Parsons ja rakennefunktionalismi. Teoksessa Risto Heiskala (toim.), *Sosiologisen teorian nykysuuntauksia*. Gaudeamus, Helsinki. s. 88–120.
- Heiskala, Risto (1995): Moderni, jälkimoderni ja jälkitraditionaalinen yhteiskunta. Sosiologinen reaktio postmodernisuuskeskusteluun. *Tiede & edistys* 20:3, s. 203–215.
- Ilmonen, Kaj (1994): Anthony Giddensin rakenteistumisteoria ja sen kritiikki. Teoksessa Risto Heiskala (toim.), *Sosiologisen teorian nykysuuntauksia*. Gaudeamus, Helsinki. s. 316–345.
- Kangas, Risto (1995): Niklas Luhmannin (postmoderni?) superteoria. Teoksessa Keijo Rahkonen (toim.), *Sosiaaliteiden uusia teoreettisia suuntauksia*. Gaudeamus, Helsinki. s. 217–253.
- Kant, Immanuel (1959): *Critique of Pure Reason*. Dent, London.
- Kern, Stephen (1983): *The Culture of Time and Space 1880–1918*. Weinfeld, London.
- Kilpinen, Erkki (1994): Yhteiskunnan valtava vauhtipyörä. Pragmatismien habituaalinen toimintakäsitys ja sosiologia. Julkaisematon lisensiaatintyö. Helsingin yliopiston sosiologian laitos.
- Liotard, Jean-Francois (1985): *Tieto postmodernissa yhteiskunnassa*. Suom. Leevi Lehto. Vastapaino, Tampere.
- Liotard, Jean-Francois (1988): *The Differend: Phrases in Dispute*. Transl. Georges van den Abbeele. University of Minnesota Press, Minneapolis.
- MacIntyre, Alasdair (1981): *After Virtue: A Study in Moral Theory*. University of Notre Dame Press, Notre Dame, Indiana.
- Parsons, Talcott (1951): *The Social System*. The Free Press & Collier-MacMillan Limited, New York and London.
- Parsons, Talcott (1964): Introduction. Teoksessa Max Weber, *The Sociology of Religion*. Beacon Press, Boston. s. xix–lxvii.
- Rorty, Richard (1989): *Contingency, Irony, and Solidarity*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Wacquant, Loïc J. (1992): An Examination of Modernity: A Diagnosis by Anthony Giddens. *Cahiers Internationaux de Sociologie* 93, s. 389–397.
- Weber, Max (1978): *Economy and Society*. Guenther Roth and Claus Wittich (eds). University of California Press, Berkeley.
- Zerubavel, Eviatar (1981): *Hidden Rhythms: Schedules and Calendars in Social Life*. University of Chicago Press, Chicago.